

Sagnet om Oluf Bagers Mønt.

Af Georg Galster.

Odense var tidligt et Arnested for dansk Møntforskning, og som Foregangsmænd maa her nævnes Assessor Hans Mule (d. 1669) og Professor Thomas Broder Bircherod (d. 1731), der begge efterlod sig betydelige Samlinger. Men hverken i Joh. Muleni Numismata Danorum (edita a Th. Bartholino Hafniæ 1670) eller i Thomæ Broderi Bircherod Specimen antiqvæ rei monetariæ Danorum (Hafniæ 1701) findes nogen Efterretning om deres navnkundige Bysbarn Oluf Bagers Mønt. Heller ikke Bircherods Søn, Landsdommer Jacob Bircherod (d. 1737), der har efterladt sig mangehaande historiske Optegnelser, har kendt noget derom. Den ældste Beretning fremkommer aabenbart i Hans de Hofmans Supplement til den Danske Atlas VI (Khn. 1774) og lyder som følger (S. 609):

„Odense Bye skal forðum have havt Mynt-Rettighed, som gamle Mynter endnu udviser; een, navnlig Ole Bager, bygte mange store Gaarde der i Byen og fik Tilladelse at præge en liden Kobber-Mynt, at han dermed kunde betale sine Folk, men maatte siden indløse samme.“

Denne Beretning indeholder flere, til Dels undskydelige Vildfarelser. De gamle Mønter viser, at der i Odense som i flere andre Byer har været en Møntsmedje i Virksomhed. Man antog derfor i tidligere Tid almindeligvis, at de paagældende Byer ogsaa slog Mønten for egen Regning. Først Johannes Steenstrup har i Studier over Kong Valdemars Jordebog (1874. S. 223) afgørende paavist, at ingen By i Kongeriget vides at have haft Møntret eller Andel i Mønten, som udelukkende blev slaaet i Kongens Navn.

Odense nævnes som Møntsted paa en Række Mønter fra det 11. Aarhundrede; tillige nævnes her forskellige Møntmestre:

ALFNOD ON ODSVI læses paa Mønter fra Knud den Store (CNVT), Magnus den Gode (MAHNVS) og Sven Estridsen (SPEN) samt paa Mønter med de mærkelige Kongenavne EDPERD (den angelsaksiske Konge Edward Bekender) og IOANST (?).

SVMRFVL ODNŠ læses paa Mønter fra Magnus og Sven.

OVDNCAR ON ODN forekommer paa Mønter med Kongenavnene MAHNVŠ ARALD REX og ARALD REX NAR, altsaa fra Magnus og Harald Haardraade samt fra Sven.

Sluttelig træffes under Knud den Hellige VLGER I ODEN.

Det er dog næppe disse gamle Mønter, Hofman sigter til, men sandsynligvis de Kobbersterlinge, som Erik af Pommern ved Aar 1422 lod slaa i Odense (ligesom forøvrigt i Lund, Næstved og Randers). Møntherrens Navn er her kun angivet ved et kro-

Penninge, slagne i Odense i det 11. Aarh.

net E, der kan være ukendeligt paa slidte Exemplarer. Omskrifterne er MONETA ODENSE (OTTON, OTTOIS, OTTIS) og IN NOMINE DOMINI. Omskriften med „Odense Mønt“ kan let opfattes, som om Byen har haft Møntret. Naar Kongen saaledes udsendte Mønten „i Herrens Navn“ og kun satte sit Navnemærke i Prægét, var dette maaske begrundet i en naturlig Undseelse; thi Kong Erik havde visselig ingen Aarsag til at være stolt over den værdiløse Mønt, der skulde gaa for en Sterling af Sølv. Denne „liden Kobber-Mynt“ blev modtaget med saa stor Harme, at Udmøntningen snart blev indstillet, og det var den sidste Mønt, som blev slaaet i Odense.

I sit førnævnte mønthistoriske Arbejde afbilder og omtaler Bircherod S. 127 Erik af Pommerns Kobbersterlinge og tilføjer:

„Denne Konges Kobbermønter er indtil for faa Aar siden ikke kommet saa ofte for, skønt det Exemplar, som Mule nævner Class. 3 Ser. I Nr. 3 uden at kende, har været en af disse. Men det sidst forgangne Aar 1688 har gengivet os her i Odense fuldt sikre Kobbermønter fra Erik af Pommern. Da nemlig en Borger i vor By var ved at istandsætte sit sammensunkne Hus og udbedre dets Grundmur, stødte han den 9. Marts paa et særdeles

stort Antal Mønter. Den fordums Ejer af denne Pengesum havde fyldt en Hose eller Strømpe med disse Mønter og lagt den ned i Jorden. Og maaske er der kommet en Ildebrand, som har for-tæret dette Omsvøb, hvad det nu har været, og omdannet det indpakkede Kobber til en Masse, der var formet som en Fod, saaledes at man næppe kan adskille og ubeskadiget løsne noget fra Resten. Men blandt mange, som blev rensede for Smuds og Ir, har jeg bemærket og tydeligt nok iagttaget paa dem alle et Bogstav E, skrevet med gammeldags Munkeskrift og kronet paa den ene Side, og et Kors paa den anden. Paa den ene Side af dem alle staar: IN NOMINE DOMINI, men den anden Side angiver Byen, hvor de enkelte Mønter er blevet præget. Blandt disse kan

Erik af Pommerns Kobbersterlinge.

man læse: MONETA OTTOIS, det vil sige: Otthoniensis, hvad der tydeligere fremgaar af andre Mønter, hvorpaa læses: MONETA ODENSE.“

Som før nævnt har Bircherod, der var lige interesseret i Numismatik og i sin Fødeby's Historie, hverken her eller i det følgende Antydning af Sagnet om Oluf Bagers Mønt.

Den næste Form for Sagnet er trykt i Iversens Almeennyttige Samlinger til Hiertets Forbedring og Kundskabernes Udbredelse, 15. Bd. (Odense 1787). Her gives „Udtog af en reisende Sachsers Reise-Journal fra Kiöbenhavn til Hamborg“. Forfatteren, der skriver dansk, synes ganske vist at være saa vel underrettet som Bogtrykker Iversen selv. Under Skildringen af Odense og dets Graabrødrekirke fortælles (S. 405 f.) om den berømte Kiøbmand Ole Bagger, og det hedder her:

„Hans Velstands nærmere Aftagelse nødte ham siden atter til at udbede sig Kongelig Hielp, hvorfor Kongen tillod ham at myndte Toskillinger i Odense, hvoraf endnu det Stræde, hvor Myndten var, kaldes Myndtestrædet.“

Denne Form af Fortællingen afviger stærkt fra den første. Efter Hofman var Oluf Bagers Møntprægning et Udslag af hans Foretagsomhed og beroede paa en Tilladelse fra den møntberet-tigede By; men efter „Sachseren“ skulde Kongen ved at tilstaa

ham Prægningen af Smaamønt have hjulpet paa hans synkende Finanser. Denne Prægning var stedse en vigtig Indtægtskilde, som det er ret utænkeligt, at Kongen vilde afstaa til en Under-
saat, og der kendes ingen historiske Exempler herpaa.

Et helt andet Forhold foreligger, da Rigsraad Lauge Brahe til Krogholm den 1. September 1562 af Frederik II fik Tilladelse til hos den kgl. Møntmester Poul Fechtcl at lade slaa 250 Speciedalere af særlig fuldlødig Art (8 Stykker paa den 15-lødige Mark). Det var bl. a. begrundet i, at Kongen paa denne Tid ikke selv var „til Sinds at lade formønte Daler“; det betalte sig nemlig ikke. Et andet Tilfælde kendes fra 1590 (27. Februar), da Herr Lauges Efterleverske, Fru Giørvel Fadersdatter, og Peder Brahe „for denne ene Gang til eget Brug“ fik en lignende Tilladelse til at „lade mønte et Antal Dalere af godt fint Sølv under Kongens Navn og Kontrafej og Danmarks Riges Vaaben enten her i Riget eller andensteds.“ Andre Tilfælde kendes ikke fra det 16. Aarhundrede, men vel fra nyere Tid. I denne Forbindelse kan nævnes, at den skandinaviske Møntconvention af 18. December 1872 § 12 bestemte: „I alle tre Riger skal Adgang aabnes for Enhver til at erholde Hovedmynter udmyntede for indleveret Guld, imod Erlæggelsen af $\frac{1}{4}$ % af det udmyntede Beløbs Værdi for 20-Kroner, og $\frac{1}{3}$ % for 10-Kroner. Iøvrigt erlægges ingen Slagskat. . . . Skillemynt udpræges i de tre Riger kun paa Regjeringernes umiddelbare Foranstaltning og for deres Regning.“ Lignende Principper har været raadende i Aarhundreder, og ogsaa i Frederik II's Tid.

„Sachseren“ mener, at Oluf Bager slog sine Toskillinger i det Stræde, som efter hans Virksomhed kaldtes Myndtestrædet. Som Bircherod derimod rigtigt anfører (S. 128), har dette Stræde Navn efter „Myndte-Gaarden“, hvor Erik af Pommern lod sin Kobbermønt slaa. Denne Gaard var beliggende paa Sortebrødrenes Kirkegaard for Enden af Strædet. 1420 udstedte Borgmester og Raad Skøde paa denne Gaard, der dengang kaldtes „Bulhus“, vistnok til Sankt Knuds Kloster. Kort efter maa Kongen have været i Besiddelse af Gaarden, hvor Udmøntningerne af Kobbersterlingerne blev sat i Gang. Efter disse Udmøntningers Ophør synes Kongen (før 1428) at have „opladt“ den af Møntmesteren bebyggede Grund til Guds Legems Gilde. Et Skøde, som Borgmester og Raad 1439 gav Claus Rønnow paa Gaarden, blev underkendt efter en Retssag 1462, og allerede 1448 havde Dronning Dorothea efter Rigens Raads Vilje „undt og befalet“ Herr Eggert

Frille Myntergaarden, „som Hr. Sten Basse tilforn i Væрге havde“.

Den endelige, lærde Udformelse af Sagnet skyldes Adjunkt J. H. Trützchler Hanck, som i Indbydelsesskrivt til den offentlige Examen i Odense Kathedralskole 1837 skrev om Kong Frederik den Anden og Oluf Bager og her (S. 19 f.) berettede:

„Som et Beviis mere for Oluf Bagers solide Formue og udbredte Kredit, saavel som paa den Tiltro, Regjeringen maa have skjænket ham, kan endvidere anføres det temmelig almindelige Sagn, at ham, idetmindste under den nordiske Syvaarskrig, men maaskee ogsaa *kun* under den? — var indrømmet Tilladelse: at lade mønte Penge (Skillemønt \circ : Smaapenge). Som Hovedsæde for dette Møntvæsen nævnes en af Byens ældste Bygninger, som ogsaa skal have tilhørt O. B., paa Hjørnet af Overgade og Møntestrædet. Hvilket Navn dette netop skal have faaet derefter. Denne Hovedbygning hele Sammensætning viser tilfulde dens Ælde, ligesom og de i Væggen indtil Gaarden indfattede i Træ udskaarne *Vaaben* vise, at den har været i mærkelige Slægters Eie. Som det egentlige Mønt-Værksted henpeger Sagnet paa Forhusets ualmindelig høie *Kjælder*, der tillige har meget tykkere Mure, end der kunde behøves, til at bære en Bindingsværks Bygning, endskjøndt Denne rigtignok er 2 Stokværk og bygget af meget svære Materialier. Kjældereren gaaer under hele Huset og har en Skorsteen i hver Ende, af hvilke især den i Østen har en fra sædvanlige Kjøkken- eller Vaskhuus-Arnesteder noget afvigende Indretning. Iblandt flere formeentlige Erindringer efter O. Bager opbevares ogsaa hos afg. *Chr. Iversens* Efterleverske 3de Skil-

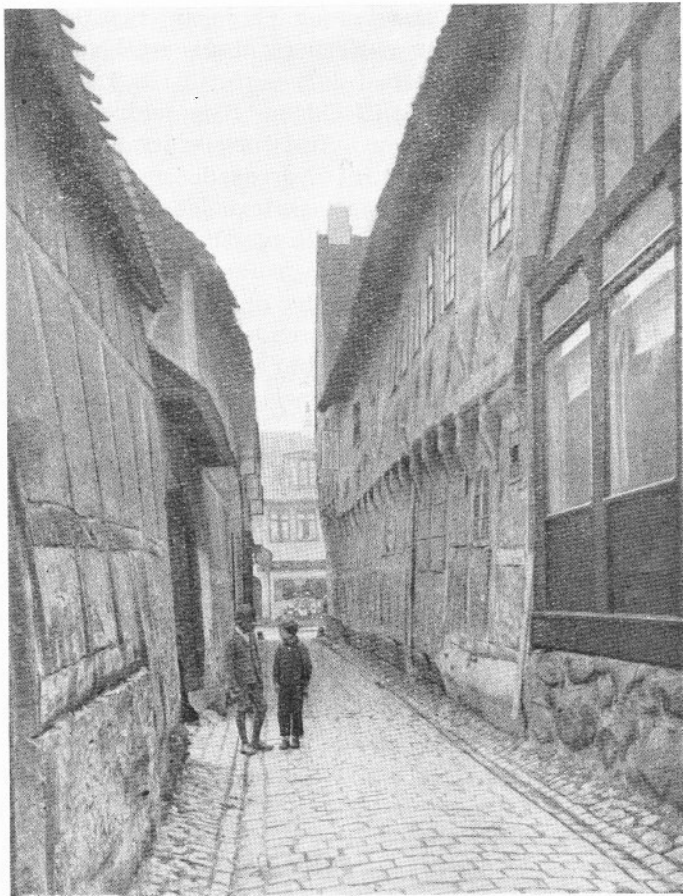

Frederik II.s Skilling 1563.

lingsstykker, som have det Ord paa sig at være af de Olufbagerske. De ere slagne 1563 til 1 *Skilling dansk* og have aldeles det samme Præg som de kongelige til 2 Skilling, men ere *større*, end dem man finder afbildet saavel i den kongl. Møntsamling, som i *Resens Krønike* fra samme Tidspunkt. Tegn til Møntsted har jeg paa dem ligesaa lidet kunnet opdage, som paa Hine, og maa altsaa lade Sagnet staae ved sit Værd!“

Hanck var visselig paa Vildveje, naar han udpegede Ejendommen paa Hjørnet af Overgaden og Møntestrædet som Oluf Bagers Møntværksted. Denne Bindingsværksbygning er fra det

17. Aarhundrede og forekommer netop ikke paa Listen over de mange Gaarde, som Oluf Bager ejede 1584. De nævnte Frederik den Andens Skillinger og Toskillinger fra Syvaarskrigen med Aarstallet 1563 er vel kendte fra mange bevarede Exemplarer og

Møntestrædet med Bindingsværksbygning fra det 17. Aarh.

fra Rentemesterregnskaberne, hvoraf det tilfulde fremgaar, at de intet har med Oluf Bager at gøre. Hancks Bemærkning om forskellige Størrelser af disse Mønter har intet Grundlag i Virkeligheden og maa bero paa en Misforstaaelse.

Kort Omtale af Sagnet findes i Anhang til 4de Bind af Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge, Rasmus Nyerups og Søren Abildgaards antiqvariske Rejser i Aarhus

Stift i Aarene 1771 og 1807, med et Tillæg, indeholdende en halv Snes odenseiske Monumenter i Kobber (Kh. 1808) S. 105 og J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn I (Kh. 1843) S. 107. Det nævnes ogsaa udtrykkeligt som et Sagn i Fortegnelse over Georg Friderich Timms udmærkede Mynt- og Medaille-Samling I, Kh. 1831 (udarbejdet af Devegge og Thomsen) S. 151 og i Fortegnelse over Generalmajor v. Krebers Mynt- og Medaille-Samling I, Kh. 1841 (udarbejdet af J. B. Sorterup) S. 121.

I Vedel-Simonsens Bidrag til Odense Byes ældre Historie III (Odense 1844) S. 120 omtales Amtstuegaarden, Oluf Bagers mødrene Gaard paa Hjørnet af Nørregade og Hans Jensens Stræde; i Følge en tidligere Ejers Optegnelse skulde der her i Haven jævnlgt være fundet „Toskillinger med Byens Lilje paa, som skulde være af dem, Bager havde faaet kongelig Tilladelse paa selv at lade mynte“. I Tilknytning til disse (iøvrigt ukendte) Fund omtaler Forfatteren de varierende Sagn om Oluf Bagers Mønt, som han dog antager snarest har været Arbejdstegn (Blik- eller Kobberplader med hans Stempel [det opadvendte Anker] paa).

Toskillinger fra Tiden 1625—1788 findes overmaade hyppigt hele Landet over, men ingen af disse bærer en Lilje i Præget, dog med Undtagelse af Aargangene 1662 og 1663, der har en lidet iøjnefaldende Lilje som Møntmærke for den københavnske Møntmester Johan Stichmann. Det er altsaa uvist, om det er disse Mønter, der fandtes i Amtstuegaarden. Derimod har mange af de saakaldte „Borgerkrigsmønter“, de kobberholdige Penninge fra Aarhundredet efter Valdemar Sejrs Død, en Lilje, der i enkelte Tilfælde kan sigte til Odense som Møntsted, se saaledes Mansfeldt-Büllners Afbildninger 26, 34, 35, 89, 90, 92, 163, 182, 185, 186, 188, 194, 237, 313, 445, 247, 342, 431, 432, 435, 173, 480, 484, 117 og 188. Af disse er 34 og 92 kun kendte fra fyenske Fund, 237, 342, 480 og 484 er bl. a. ogsaa fundet paa Fyen, 342 er tillige fundet i selve Odense. Det kan have været saadanne Mønter, som for en ukyndig Betragtning kan jævnstilles med Toskillinger fra nyere Tid.

Naar Vedel-Simonsen antager, at Sagnet kan indeholde den Realitet, at Oluf Bager kan have ladet slaa Arbejdstegn, som hans Folk siden kunde indløse hos ham i gangbar Mønt, maa det bemærkes, at saadanne Tegn almindeligvis prægedes i Bly, eftersom Kobber var for haardt og for dyrt til dette Brug, og endvidere kendes Arbejdstegn først fra Christian den Fjerdes Tid, dog ikke fra private Arbejdsgivere.

I Biskop Dr. C. T. Engelstof's Bog: Odense Byes Historie (Odense 1862) S. 151 gaar Sagnet over til at blive en Kendsgerning: „Kongens Tillid og Gunst besad han i høj Grad, og det maa ansees som Vidne derom, at han endog fik en personlig Ret til at slaae Mynt, hvorved Odense blev den sidste Provindsby, der blev Myntested. Man savner vel enhver egentlig historisk Beretning derom, men Oluf Bagers Skillemønt med Odense Lilie fra Aarene 1563 og følgende er Beviis nok, men ogsaa kun netop Beviis for Sagen selv.“ Naar Engelstoft her anfører som sine Kilder Hanck og det kongelige Myntcabinet(!) burde han have tilføjet Vedel-Simonsen, hvorfra han har indblandet den misvisende Bemærkning om Odense Lilje. Iøvrigt fremhæver Engelstoft, at Oluf Bager ikke kan have slaaet Mønt i Gaarden paa Hjørnet af Mynterstrædet: „Vi vide ikke, hvor han myntede sin Skillemynt, og flere af hans Gaarde kunde dertil være lige egnede.“

Denne Fremstilling er ordret gaet over i anden Udgave af Biskop Engelstof's Byhistorie (1880) S. 205. Det er derfor ikke saa mærkeligt, at Oluf Bagers Mønt ophøjes til en historisk Kendsgerning af J. P. Trap i Statistisk-topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, anden Udgave, 4. Bind (1873) S. 31 og tredje Udgave 3. Bind (1899) S. 348: „Oluf Bager fik . . . en personlig Ret til at slaa Mynt, hvorved Odense blev den sidste Provindsby, der blev Myntsted.“ Og Generalmajor C. T. Jørgensen optager i sin Beskrivelse over Danske Mønter 1448—1888 (Khn. 1888) S. 23 uden videre Oluf Bager, Odense, paa Listen over Møntmestre(!). Men besynderligt virker det, at en Historiker som Troels Lund i Brickas Biografiske Lexikon (I, S. 414) kan skrive om Oluf Bager: „Et Bevis for den Tillid, han nød hos Kongen, er, at han fik en personlig Ret til at slaa Mønt. Exemplarer af O. B.s Skillemønt med Odense Lilje som Mærke haves endnu i det kgl. Møntkabinet.“ — Det er et værdigt Sidestykke til den store Odensedigters Fortælling om Ærten, der kom paa Kunstammeret, hvor den endnu er at se, dersom ingen har taget den.

Større Forsigtighed viste Dr. med. A. Halling i sin Bog: Meine Vorfahren und ihre Verwandtschaften (Glückstadt 1905) I, S. 235, hvor han ved en Forespørgsel til den kgl. Møntsamling fik den gængse Vildfarelse berigtiget. Og paa samme Maade er Oluf Bagers Møntvirksomhed forbigaaet i Taushed i fjerde Udgave af Trap (4. Bind 1923), i H. St. Holbeck: Odense Bys Hi-

storie (Odense 1924) og af Astrid Friis i Dansk biografisk Leksikon (I, 1933).

Som et Sidestykke til Sagnet om Oluf Baggers Mønt kan nævnes en Beretning om en rig Studehandler, Klaus Nielsen Guldager til Kirkebygaard i Nærheden af Ribe (født 1729). Om ham fortæller M. K. Sørensen i Bidrag til en Beskrivelse over Farup Sogn (Samlinger til jydsk Historie og Topografi VIII, 1880—81, S. 10) som fuldt historisk: „Af Kongen fik han Tilladelse til at slaa Mønt, hvoraf der endnu ere enkelte i Farup Sogn, som opbevares til Minde om Klaus Guldager. Jeg har set en for mange Aar siden paa Laaget af en Ølkande; men jeg husker ikke Præget; dog kommer det mig for, at den Side, som var tilsyne, bar Billedet af en Mand med Knæbuxer. — — Klaus Guldagers Efterkommere leve endnu paa Hovedparcellen af Gaarden, hvor man for faa Aar siden har vist den Skorsten, hvor han havde sit Møntværksted.“

Det er beklageligt, at den gode Skolelærer ikke kunde huske Præget paa Klaus Guldagers Mønt, der antagelig har været en Speciedaler fra det 17.—18. Aarhundrede, siden den var sat i Laaget af en Kande. Og det er ufatteligt, at han kunde tro, at „Kongen“, det vil altsaa sige Frederik V eller Christian VII, vilde give Studehandleren Privilegium paa at slaa Mønt i den hjemlige Skorsten.
